כיתה י' | תנ"ך | שיעור 3 מתוך 6 | 45 דק' | בראשית כה, א-כו

ממלכתי: סיפורי האבות בספר בראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ועיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רד"ק ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

מות אברהם ולידת התאומים: "ויתרצצו הבנים בקרבה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את סיום חיי אברהם, את תולדות ישמעאל ואת פתיחת "תּוֹלְדֹת יִצְחָק" (כה, א-כו)
- התלמידים ינתחו את שאלת רבקה "אִם־כֵּן, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי" (כה, כב) לפי רש"י, רד"ק ורמב"ן
- התלמידים יזהו את הדו-משמעות בנבואה "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" (כה, כג) ויסבירו כיצד היא מכינה את סיפור יעקב ועשו

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה עובר מדור לדור, ומה כל דור צריך למצוא בעצמו?

אברהם מוריש ליצחק "אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ" (כה, ה), אבל יצחק ורבקה צריכים להתפלל, לשאול ולדרוש בעצמם: "וַתֵּלֶךְ, לִדְרֹשׁ אֶת־ה'" (כה, כב).

🧪 פתיחה

מראים על הלוח שתי כותרות מהפרק: "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל" (יב) ו"וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק" (יט). שואלים: מה פירוש "תולדות", ולמה הכתוב שם אותן זו אחר זו? מכאן: הפרק הוא מעבר בין דורות.

📖 הסבר למורה

סיום חיי אברהם (א-יא): אברהם לוקח את קטורה ומוליד בנים, אבל מבחין ביניהם: "וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ, לְיִצְחָק" (ה), ולבני הפילגשים "נָתַן... מַתָּנֹת; וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק" (ו). מותו מתואר במילים של שלמות: "בְּשֵׂיבָה טוֹבָה, זָקֵן וְשָׂבֵעַ" (ח), והבנים יצחק וישמעאל קוברים אותו יחד במערת המכפלה (ט), אותה מערה שנקנתה בפרק כג.

תולדות ישמעאל (יב-יח): רשימה קצרה של "שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם" (טז) ממשת את ההבטחה להגר ולאברהם על ישמעאל. התורה סוגרת את הענף הזה לפני שהיא פותחת את הענף המרכזי.

תולדות יצחק (יט-כו): גם רבקה עקרה, כמו שרה. יצחק "וַיֶּעְתַּר... לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ" (כא). ההיריון קשה: "וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים, בְּקִרְבָּהּ" (כב), ורבקה שואלת "אִם־כֵּן, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי" והולכת לדרוש את ה'. התשובה היא

נבואה פיוטית על שני עמים. הצירוף "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" (כג) דו-משמעי בעברית המקראית: אפשר לקרוא "הגדול יעבוד את הצעיר" או "את הגדול יעבוד הצעיר", כי אין כאן מילת "את". הדו-משמעות הזאת מלווה את כל סיפור יעקב ועשו.

הלידה (כד-כו): השמות נקראים לפי מראה ומעשה: עשו "אַדְמוֹנִי, כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר" (כה), ויעקב יוצא "וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו" (כו). ההמשך, מכירת הבכורה (כה, כז-לד), נלמד ביחידה 17 בשיעור על יעקב ועשו.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק כה, פסוקים א-יא

(א) וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה, וּשְׁמָהּ קְטוּרָה.

(ב) וַתֵּלֶד לוֹ, אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן, וְאֶת־מְדָן, וְאֶת־מִדְיָן – וְאֶת־יִשְׁבָּק, וְאֶת־שׁוּחַ.

(ג) וְיָקְשָׁן יָלַד, אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן; וּבְנֵי דְדָן, הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים.

(ד) וּבְנֵי מִדְיָן, עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ, וַאֲבִידָע, וְאֶלְדָּעָה; כָּל־אֵלֶּה, בְּנֵי קְטוּרָה.

(ה) וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ, לְיִצְחָק.

(ו) וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם, נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת; וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ, בְּעוֹדֶנּוּ חַי, קֵדְמָה, אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם.

(ז) וְאֵלֶּה, יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם – אֲשֶׁר־חָי: מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה, וְחֲמֵשׁ שָׁנִים.

(ח) וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה, זָקֵן וְשָׂבֵעַ; וַיֵּאָסֶף, אֶל־עַמָּיו.

(ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל, בָּנָיו, אֶל־מְעָרַת, הַמַּכְפֵּלָה: אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר, הַחִתִּי, אֲשֶׁר, עַל־פְּנֵי מַמְרֵא.

(י) הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם, מֵאֵת בְּנֵי־חֵת – שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם, וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ.

(יא) וַיְהִי, אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם, וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים, אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ; וַיֵּשֶׁב יִצְחָק, עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי.

בראשית פרק כה, פסוקים יט-כו

(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק, בֶּן־אַבְרָהָם: אַבְרָהָם, הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק.

(כ) וַיְהִי יִצְחָק, בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה, בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי, מִפַּדַּן אֲרָם – אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי, לוֹ לְאִשָּׁה.

(כא) וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לה' לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ, כִּי עֲקָרָה הִוא; וַיֵּעָתֶר לוֹ ה', וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ.

(כב) וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים, בְּקִרְבָּהּ, וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי; וַתֵּלֶךְ, לִדְרֹשׁ אֶת־ה'.

(כג) וַיֹּאמֶר ה' לָהּ, שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ, וּשְׁנֵי לְאֻמִּים, מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ; וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ, וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר.

(כד) וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ, לָלֶדֶת; וְהִנֵּה תוֹמִם, בְּבִטְנָהּ.

(כה) וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי, כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר; וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ, עֵשָׂו.

(כו) וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו, וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו, וַיִּקְרָא שְׁמוֹ, יַעֲקֹב; וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה, בְּלֶדֶת אֹתָם.

שם ה' מובא בכתיב ה'. פסוקים יב-יח (תולדות ישמעאל) בקישור למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים, בְּקִרְבָּהּ" (בראשית כה, כב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "הַמְקָרֵא הַזֶּה אוֹמֵר דָּרְשֵׁנִי", ולפי המדרש "כְּשֶׁהָיְתָה עוֹבֶרֶת עַל פִּתְחֵי תּוֹרָה שֶׁל שֵׁם וְעֵבֶר יַעֲקֹב רָץ וּמְפַרְכֵּס לָצֵאת". רד"ק בדרך הפשט: "הָיוּ מִתְנוֹעֲעִים מְאֹד עַד שֶׁנִּדְמֶה לָהּ שֶׁהָיוּ רָצִים זֶה לְעֻמַּת זֶה".

📜 **כתוב:** "אִם־כֵּן, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי" (בראשית כה, כב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "גָּדוֹל צַעַר הָעִבּוּר", ולמה התפללתי על ההיריון. רד"ק: שאלה את שאר הנשים ואמרה "לָמָּה זֶּה אָנֹכִי מְשֻׁנָּה מִשְּׁאָר הַנָּשִׁים". רמב"ן: "לָמָּה זֶּה אָנֹכִי בָּעוֹלָם", שאלה קיומית על עצם החיים.

📜 **כתוב:** "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" (בראשית כה, כג)

💭 **מפרשים:** אבן עזרא: "ורב. הוא הפועל", כלומר הגדול הוא שיעבוד את הצעיר. רש"י על "וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ": "לֹא יִשְׁווּ בִּגְדֻלָּה, כְּשֶׁזֶּה קָם זֶה נוֹפֵל".

📜 **כתוב:** "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל, בָּנָיו" (בראשית כה, ט)

💭 **מפרשים:** רש"י: "מִכָּאן שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה וְהוֹלִיךְ אֶת יִצְחָק לְפָנָיו", וזו ה"שֵׁיבָה טוֹבָה" שהובטחה לאברהם.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "תולדות" זו אחר זו (4 דקות)
2. קריאה: כה, א-יא, ודיון קצר בצוואת אברהם ובקבורה המשותפת (8 דקות)
3. תולדות ישמעאל (יב-יח): קריאה מהירה והבטחה שהתקיימה (5 דקות)
4. כתוב/מפרשים: "ויתרצצו" ו"למה זה אנכי" לפי רש"י, רד"ק ורמב"ן (12 דקות)
5. הנבואה (כג): עבודה בזוגות על הדו-משמעות של "ורב יעבד צעיר" (8 דקות)
6. הלידה והשמות (כד-כו), דיון וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה נתן אברהם ליצחק, ומה נתן לבני הפילגשים (ה-ו)?
2. מה ענה ה' לרבקה כשהלכה לדרוש (כג)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הסבירו שלוש קריאות של "לָמָּה זֶּה אָנֹכִי". איזו מהן נראית לכם קרובה ביותר לפשט?
2. קראו את "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" בשתי דרכים. איך כל קריאה משפיעה על הבנת הסיפור בהמשך?

הערכה (מה דעתי?)

1. יצחק וישמעאל קוברים יחד את אביהם. מה יכול לקרב בין אחים שהתרחקו?
2. האם נבואה על עתיד הילדים מגבילה את בחירתם? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

הפרק סוגר את דור אברהם בשלמות ("זָקֵן וְשָׂבֵעַ") ובאחדות זמנית של בניו, ופותח את דור יצחק במאבק עוד לפני הלידה. רבקה אינה מסתפקת בירושה: היא שואלת ודורשת, והתשובה הדו-משמעית "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" משאירה פתח למאבק שילווה את התאומים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "אם הייתי רבקה, הייתי שואלת את ה' ___, כי ___."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה "תולדות" כציר של ספר בראשית, והמעבר מענף צדדי (ישמעאל) לענף המרכזי (יצחק).
- לשון: הדו-משמעות התחבירית של "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" ושמות הילדים כמשחקי מילים (אדמוני, שֵׂעָר, עָקֵב).
- דמות רבקה: אישה שפועלת ושואלת, לא רק מקבלת; השוואה לשרה העקרה.
- דיון פתוח: יחסי אחים, ירושה ושוויון בין ילדים; האם אופי נקבע בלידה?

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (כה, כב) והמדרש על פתחי בית המדרש של שם ועבר: יעקב ועשו כשתי דרכים מראשית חייהם.
- מחלוקת רש"י, רד"ק ורמב"ן על "לָמָּה זֶּה אָנֹכִי": צער, תמיהה או שאלה קיומית.
- תפילה: "וַיֶּעְתַּר... לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ" ורש"י על ריבוי התפילה ("הִרְבָּה וְהִפְצִיר בִּתְפִלָּה"); הדמיון לשרה ולחנה.
- מידות ותשובה: רש"י (כה, ט) על תשובת ישמעאל, ו"שֵׂיבָה טוֹבָה" כשכר.

💡 הערות למורה

המשך הפרק (כה, כז-לד, מכירת הבכורה) נמצא ביחידה 17 באתר, כך שאפשר לשבץ את השיעור הזה מיד לפניו. הנושא של קושי בהיריון ועקרות דורש רגישות; מספיק לדון בו ברמת הסיפור. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

צוואת אברהם וקבורתו, "לָמָּה זֶּה אָנֹכִי" לפי שלושה פרשנים, הדו-משמעות של "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר", שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית כה (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית כה (ספריא)
- רד"ק על בראשית כה, כב (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כה, כב (ספריא)
- אבן עזרא על בראשית כה, כג (ספריא)

מחוון: מות אברהם ולידת התאומים: "ויתרצצו הבנים בקרבה"

1. יצחק: "אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ"; בני הפילגשים: "מַתָּנֹת" ושילוח "מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ" קדמה. יצחק הוא היורש וממשיך הברית; לאחרים דאגה, אבל הפרדה.
2. יצחק וישמעאל, במערת המכפלה. אחרי שישמעאל גורש (פרק כא) הם עומדים יחד. רש"י: ישמעאל עשה תשובה והוליך את יצחק לפניו.
3. רש"י: צער העיבור גדול, ולמה התפללתי על ההיריון. רד"ק: שאלה את הנשים, ולמה אני שונה משאר הנשים. רמב"ן: "לָמָּה זֶּה אָנֹכִי בָּעוֹלָם", עדיף שלא הייתי.
4. א: הגדול יעבוד את הצעיר. ב: את הגדול יעבוד הצעיר. אבן עזרא: "ורב. הוא הפועל", כלומר קריאה א.
5. עשו: "אַדְמוֹנִי, כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר" (שעיר, מוכן ועשוי). יעקב: "וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו" (מן העקב).
6. תשובה טובה: סגירה: צוואה (ה), מוות "בְּשֵׂיבָה טוֹבָה, זָקֵן וְשָׂבֵעַ" וקבורה משותפת במכפלה (ח-ט), תולדות ישמעאל כסגירת ענף; פתיחה: "תּוֹלְדֹת יִצְחָק", עקרות ותפילה, מאבק ונבואה (כב-כג); פרשן (רש"י על ט או על כב); מסקנה. ניקוד מוצע: סגירה 6, פתיחה 6, פרשן 4, מבנה ומסקנה 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, רד"ק ואבן עזרא מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי האבות בספר בראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ועיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רד"ק ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.